

KAMILA GANDECKA | Uniwersytet Wrocławski, Polska

Przestrzenie antagonizowania się kultur we współczesnych kontekstach europejskich – tytułem wprowadzenia

Areas of antagonisation of cultures within
the contemporary European contexts – introductory remarks

*(...) to kultura i tożsamość kulturowa,
będące w szerokim pojęciu tożsamością cywilizacji,
kształtują wzorce spójności, dezintegracji
i konfliktu w świecie (...).*

(Huntington, 2003, s. 15)

*Konflikt kulturowy może istnieć w świadomości jednostki
w całym procesie życiowym, jednak nie musi wytworzyć
antagonistycznej ideologii i wrogich nastawień.*

(Nikitorowicz, 2015 s. 39)

In varietate concordia, czyli *zjednoczona w różnorodności* to obowiązujące od 4 maja 2000 roku motto Unii Europejskiej, zgodnie z którym, w celu zapewnienia pokoju i dobrobytu oraz ochrony bogactw kultur, tradycji i języków w Europie, konieczne jest wspólne działanie (*Motto UE, Internet 2017*). Tak sformułowana dewiza stanowi podstawę budowania unijnych strategii działania m.in. w obszarze edukacji, polityki społecznej, regionalnej i kulturalnej. Wskazuje również na to, iż to zróżnicowanie kulturowe, a nie kulturowa homogeniczność stanowi cechę współczesnej Europy.

Jak słusznie zauważa Jost Halfmann: „Wielokulturowość była przez pewien czas uważana w Europie za zjawisko egzotyczne, dotyczące typowych państw imigracyjnych, takich jak Kanada, Australia czy USA. Europejskie państwa narodowe były postrzegane

jako kraje jednolite pod względem etnicznym, językowym i kulturowym. (...) Przebudzenie się Europy ze snu o homogeniczności przyspieszył w szczególności znaczny napływ imigrantów z państw muzułmańskich.” (Halfmann 2006, s. 65). Dodatkowo autor zaznacza, że: „Monokulturowość stanowiła w zasadzie krótki epizod wieku XIX i XX w historii Europy, kiedy to państwa narodowe usiłowały sztucznie kształtować kultury homogeniczne na swoich terytoriach za pomocą edukacji i asymilacji, ale również wyrzucając lub uśmiercając niechciane osoby” (Halfmann 2006, s. 66).

Fenomen wielokulturowości wpisuje się w codzienność większości współczesnych europejskich państw, wpływając w dużym stopniu na funkcjonowanie ich społeczeństw. Lokując się na kontinuum konflikt-porozumienie, w określonej przestrzeni społecznej, odmienne kultury podejmują próby ustanowienia właściwego dla siebie ładu społecznego. Na tej płaszczyźnie obserwujemy procesy chroniące kulturę dominującą, marginalizujące kultury mniejszości (etnicznych, narodowych, wyznaniowych), ale także procesy mieszania się kultur i wzajemnego ich przenikania. Zachodzące na tym tle zmiany dotyczą niejednokrotnie komunikacji, praktyki społecznej, a także obejmują konfrontacje z zastanym porządkiem administracyjnym. Zachodzą one zarówno w obrębie określonych grup, jak i również dotyczą sytuacji jednostki i jej kompetencji do funkcjonowania w przestrzeni wielokulturowej (Nikitorowicz 2014, s. 7).

Według Jerzego Nikitorowicza: „Kultura, jako czynnik różnicujący, może zamykać tożsamościowo lub otwierać na Innych i ich kultury. Jednak ten proces zawsze dzieje się w określonych warunkach społecznych, kulturowych, ekonomicznych, politycznych. W zależności od warunków, określonego kontekstu, każda grupa narodowościowa, etniczna czy religijno-wyznaniowa poszukuje sposobów zachowania określonych wartości, korzystnej pozycji w strukturach, w określonej stratyfikacji społecznej, korzystania z zasobów gospodarczych, ekonomicznych” (Nikitorowicz 2015, s. 25). W konsekwencji taki stan sprzyja antagonizacji kultur. Wyznaczenie i analiza ich wymiarów, a także dostrzeżenie ich konsekwencji wpływa na konieczność przededefiniowania procesów akulturacji, socjalizacji oraz edukacji zachodzących w zróżnicowanych kulturowo społeczeństwach współczesnej Europy.

Warunkiem intensyfikującym powstawanie konfliktów na tle odmienności kulturowej jest bez wątpienia stale rosnąca fala migracji, a w szczególności jej specyficzna forma jaką jest uchodźstwo. Decyzja o opuszczeniu kraju pochodzenia w celu zapewnienia sobie i swoim najbliższym bezpieczeństwa wiąże się dla wielu z przeniesieniem w inny, obcy kulturowo świat. Jest związana z bardzo radykalną decyzją oznaczającą uczestnictwo w procesie desocjalizacji i nowej socjalizacji prowadzącej do znajomości kultury kraju docelowego – norm, wartości, stosunków społecznych, zwyczajów. Towarzyszą jej również wyobrażenia o warunkach materialnych, socjalnych, politycznych i realiach kulturowych, których spodziewa się imigrant w nowym miejscu pobytu (Polakowska-Kujawa 2006, s. 126). W tej sytuacji jednostka odmienna pod względem narodowym, etnicznym czy wyznaniowym staje się „mentalnym tułaczem”, który usiłuje znaleźć swoje miejsce (Szerląg 2007, s. 9). Tym „miejscem” w zróżnicowanym kulturowo świecie jest między innymi tożsamość, rozumiana jako drogowskazy pozwalające określić i zrozumieć swoje miejsce w rodzinie, grupie familijno-parafialnej, w społeczności lokalnej, państwie, świecie (Nikitorowicz 2015, s. 29).

W ostatnich latach wyraźnie zarysował się krytyczny dyskurs wobec wielokulturowości, który przeniósł się między innymi na grunt badań naukowych i do debaty politycznej. Przedmiotem otwartej krytyki stała się polityka wielokulturowości, która oparta na zasadach relatywizmu kulturowego i poprawności politycznej, rozczarowała, wyczerpała się, jednym słowem nie spełniła oczekiwań współczesności. Jak podkreśla Magdalena Lesińska: „Wiara, że polityka równouprawnienia czy wręcz promowania kultur grup napływowych przyniesie pozytywne efekty integracyjne i przyczyni się do powstania wspólnoty opartej na prawie, poszanowaniu inności i tolerancji została zastąpiona przez poczucie zagrożenia, strach przed imigrantami i ogólne niezadowolenie, podsycane przez media oraz silnie związane z ogólnym kryzysem ekonomicznym” (Lesińska 2012). W konsekwencji pojawiła się wyraźnie akcentowana konieczność odejścia od aktywnej polityki integracji imigrantów, szczególnie tych spoza unii, na rzecz rozwiązań wymagających od nich większego podporządkowania się regułom współżycia i kulturze społeczeństwa przyjmującego.

Jak podkreśla J. Nikitorowicz, to bezrefleksyjne posługiwanie się kanonem relatywizmu i politycznej poprawności, które w efekcie prowadzą do wykluczania tożsamościowego i marginalizacji nie tylko imigrantów, ale także obywateli kraju ich przyjmującego, z pewnością było reakcją na negatywne zjawiska wcześniejszej dominacji, hegemonii, panowania jednej kultury nad innymi. Niemniej jednak winniśmy pamiętać, że proces budowania społeczeństw wielokulturowych jest złożony i długotrwały, opiera się na powolnym nabywaniu umiejętności przechodzenia od reakcji na odmiennosć, gdzie często występuje brak zrozumienia, megalomania, ksenofobia, uprzedzenia, bazowanie na stereotypach, do interakcji, czyli celowego poznawania, zrozumienia, współpracy, współdziałania, negocjacji, ustawicznego dialogu informacyjnego i negocjacyjnego. Wskazywanie obecnie na upadek idei i zasad multikulti demonstruje raczej postawę niezrozumienia, że „(...)byliśmy i jesteśmy w trudnym i długotrwałym procesie, w którym występowały i będą występowały niepowodzenia i porażki” (Nikitorowicz 2015, s. 26–27).

Podsumowując, wielokulturowość nie jest li tylko zjawiskiem społecznym. Powinna być rozpoznawana i analizowana raczej jako zjawisko tożsamościowe, ideologiczne i edukacyjne. Współczesna wielokulturowość wpisana w dynamikę procesu zmian o charakterze społeczno-politycznym, ekonomicznym, kulturowym, komunikacyjnym stawia nam wyzwanie, które polega na ustawicznej redefinicji przynależności i kolejnych identyfikacji, począwszy od rodzinnych do globalnych odniesień (Nikitorowicz 2015, s. 29). „Potrzebujemy Obcych nie mniej, niż oni potrzebują nas. Bo tylko konfrontując się z Obcym, możemy tak naprawdę, do końca, bez zniekształceń i złudzeń zobaczyć siebie. Kim jesteśmy. Jacy chcemy być. Na ile obraz naszych wyobrażeń o sobie samych zgadza się z odbiciem w lustrze” (Goźliński & Wójcik 2015, s. 8).

Bibliografia

Goźliński P., Wójcik J.B. (2015). Po co ta książka? [w:] (red.) Stasiuk A., Sturis D., Bortnowska H., Krall H., Karpowicz I. i in., *NieObcy. 21 opowieści, żeby się nie bać. Polscy pisarze dla uchodźców*. Warszawa: Stowarzyszenie Przyjaciół Polskiej Akcji Humanitarnej, s. 7–8.

- Halfmann J. (2006). *Tożsamość narodowa i wielokulturowość w Europie*, tłum. K. Górka-Sosnowska, [w:] (red.) J. Polakowska-Kujawa, *Współczesna Europa w procesie zmian. Wybrane problemy*. Warszawa: Difin, s. 65–74.
- Huntington S.P. (2003). *Zderzenie cywilizacji*, przeł. H. Jankowska, Warszawa: Simon & Schuster.
- Lesińska M. (2012). *Wielokulturowość w Europie. Quo vadis?*, Biuletyn Migracyjny nr 33, Dodatek specjalny. [źródło: <http://www.biuletynmigracyjny.uw.edu.pl/33-s-luty-2012/wielokulturowosc-w-europie-quo-vadis>; dostęp: 07.11.2017].
- Polakowska-Kujawa J. (2006). *Migracje – teoria a realia dotyczące Europy*, [w:] (red.) J. Polakowska-Kujawa, *Współczesna Europa w procesie zmian. Wybrane problemy*. Warszawa 2006, s. 115–145.
- Nikitorowicz, J. (2015). *Ku jakim strategiom w edukacji międzykulturowej w kontekście współczesnych problemów wielokulturowości?*, *Pogranicza. Studium Socjologiczne*, Tom XXV, s. 25–40.
- Nikitorowicz J., Muszyńska J., Boćwińska-Kiluk B. (2014), *Od wielokulturowości miejsca do międzykulturowości relacji społecznych. Współczesne strategie kreowania przestrzeni życia jednostki*, *Wprowadzenie*, s. 6–10. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Skrzypczak K. (2010). *Jaka tożsamość kulturowa dla dzisiejszej Europy?*, *Refleksje. Pismo naukowe studentów i doktorantów WNPiD UAM*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe WNPiD UAM, nr 1, s. 203–218.
- Szerląg A. (2007). *Przedmowa: obywatelskość mentalnego tułacza*. [w:] A. Szerląg (red.) *Edukacja obywatelska w społeczeństwach wielokulturowych*. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków, s. 9–13.

Kamila Gandecka

doktor, adiunkt, pedagogika społeczna
Zakład Edukacji Międzykulturowej i Badań nad Wsparciem Społecznym
Instytut Pedagogiki, Uniwersytet Wrocławski
ul. J.W. Dawida 1, 50–527 Wrocław
e-mail: kamila.gandecka@uwr.edu.pl